

М. У. Сільчанка

АКТЫ ВЫШЭЙШЫХ СУДОВЫХ ІНСТАНЦЫЙ У СІСТЭМЕ КРЫНІЦ СУЧАСНАГА БЕЛАРУСКАГА ПРАВА

Прававая прырода актаў вышэйшых інстанцый судовай улады – пастанова Пленумаў Вярхоўнага Суда Рэспублікі Беларусь, Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь – можа быць высветлена і дакладна акрэслена, па-першае, праз вызначэнне іх сувязей і ролі сярод крыніц права і, па-другое, з улікам месца органаў, якія іх выдаюць, у сістэме падзелу ўлады. Але перад тым, як разважаць аб прававой прыродзе актаў вышэйшых судовых інстанцый, перш-наперш трэба абзначыць асноўныя контуры сістэмы (набора) крыніц сучаснага беларускага права.

Сістэмна-прававыя асновы класіфікацыі крыніц сучаснага беларускага права замацаваны ў Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь 1994 г. (са змяненнямі і дапаўненнямі, якія былі ўнесены на рэспубліканскім рэферэндуме 24 лістапада 1996 г.). Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь для азначэння крыніц сучаснага беларускага права выкарыстоўвае паняцце (тэрмін) «нарматыўны акт». Пры гэтым дадзеным паняццем абазначаюцца як крыніцы нацыянальнага беларускага права, так і крыніцы міжнародна-прававога характару. Можна выказаць меркаванне, што паняццем «нарматыўны акт» Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь абазначае ўсе крыніцы права і ў такім разе канстытуцыйнае паняцце (тэрмін) «нарматыўны акт» можна лічыць тоесным паняццю (тэрміну) «крыніцы права». З тым, праўда, удакладненнем, што паняцце «нарматыўны акт» з’яўляецца легальным абазначэннем усёй сістэмы крыніц сучаснага беларускага права, у той час як паняцце (тэрмін) «крыніцы права» застаецца дактрынальным паняццем (тэрмінам).

У гэтым кантэксце паняцце (тэрмін) «нарматыўны акт» згодна з тэрміналогіяй, якая выкарыстоўваецца ў Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, з’яўляецца родавым паняццем (тэрмінам) для азначэння ўсіх крыніц сучаснага беларускага права. Відамі ж крыніц права ў гэтым выпадку можна лічыць нарматыўныя акты нацыянальнага і міжнароднага права. У сваю чаргу кожны з відаў нарматыўных актаў падзяляецца на пэўныя падвіды. Прычым нарматыўныя прававыя акты з’яўляюцца толькі адным з падвідаў нарматыўных актаў нацыя-

нальнага права. Да іншых падвідаў нарматыўных актаў нацыянальнага права можна аднесці нацыянальны дагавор нарматыўнага зместу, прававы звычай, прававы прэцэдэнт, нацыянальную прававую дактрыну, калі ёй нададзены статус крыніцы права, і кананічныя (царкоўныя) нормы.

Нарматыўныя прававыя акты ў арт. 1 Закона Рэспублікі Беларусь «Аб нарматыўных прававых актах Рэспублікі Беларусь»¹ азначаюцца ў якасці афіцыйных дакументаў усталяванай формы, якія прымаюцца (выдаюцца) у межах кампетэнцыі ўпаўнаважанага дзяржаўнага органа (службовай асобы) ці шляхам рэфэрэндума з захаваннем усталяванай заканадаўствам Рэспублікі Беларусь працэдуры, якія ўтрымліваюць агульнаабавязковыя правілы паводзін, разлічаныя на нявызначанае кола асоб і неаднаразовае прымяненне.

Важна падкрэсліць таксама, што для азначэння нарматыўнага правагога акта ў якасці самастойнага падвіда крыніц нацыянальнага беларускага права ў сэнсе Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь і Закона Рэспублікі Беларусь «Аб нарматыўных прававых актах Рэспублікі Беларусь» важнае значэнне мае шэраг абставін і паняццяў, азначэнне якіх даецца ў Законе «Аб нарматыўных прававых актах Рэспублікі Беларусь».

Па-першае, нарматыўныя прававыя акты з'яўляюцца вынікам нарматворчай дзейнасці, гэта значыць вынікам навуковай і арганізацыйнай дзейнасці па падрыхтоўцы, экспертызе, змяненні, дапаўненні, прыняцці (выданні), тлумачэнні, прыпыненні дзеяння, прызнанні страціўшымі сілу ці адмене нарматыўнага правагога акта ці яго часткі.

Па-другое, нарматыўныя прававыя акты з'яўляюцца вынікам дзейнасці нарматворчых органаў (службовых асоб). Прычым нарматворчымі органамі (службовымі асобамі) лічацца дзяржаўныя органы (службовыя асобы), якія ўпаўнаважаны (управамочаны) прымаць (выдаваць) нарматыўныя прававыя акты.

Па-трэцяе, нарматыўныя прававыя акты выдаюцца з захаваннем нарматворчага працэсу – нарматворчай дзейнасці нарматворчых органаў (службовых асоб) па распрацоўцы і прыняцці (выданні) нарматыўных прававых актаў, увядзенні іх у дзеянне.

Аналіз Асноўнага Закона Рэспублікі Беларусь, арт. 1 Закона Рэспублікі Беларусь «Аб нарматыўных прававых актах Рэспублікі Беларусь» не дае падстаў сцвярджаць, што Вярхоўны Суд Рэспублікі Беларусь і Вышэйшы Гаспадарчы Суд Рэспублікі Беларусь з'яўляюцца нарматворчымі органамі, займаюцца нарматворчай дзейнасцю,

у выніку якой распрацоўваюцца, прымаюцца (выдаюцца) і ўводзяцца ў дзеянне нарматыўныя прававыя акты. Да такіх жа высноў прыводзіць і аналіз законаў Рэспублікі Беларусь «Аб судаўладкаванні і статусе суддзяў у Рэспубліцы Беларусь»² і «Аб гаспадарчых судах Рэспублікі Беларусь»³. У арт. 1 Закона Рэспублікі Беларусь «Аб гаспадарчых судах Рэспублікі Беларусь» недвухсэнсоўна сказана, што гаспадарчыя суды ў Рэспубліцы Беларусь з'яўляюцца органамі судовай улады, якія ў межах сваёй кампетэнцыі ажыццяўляюць правосуддзе ў галіне гаспадарчых (эканамічных) адносін. Сістэмнае тлумачэнне арт. 1, 4 і 17 Закона Рэспублікі Беларусь «Аб судаўладкаванні і статусе суддзяў у Рэспубліцы Беларусь» таксама сведчыць аб тым, што суды агульнай юрысдыкцыі ўваходзяць у склад судовай сістэмы Рэспублікі Беларусь, гэта значыць з'яўляюцца органамі менавіта судовай улады, якая ажыццяўляецца незалежна ад заканадаўчай і выканаўчай улад, і прызначэннем якіх з'яўляецца ажыццяўленне правосуддзя ў дакладнай адпаведнасці з заканадаўствам Рэспублікі Беларусь, а не прыняцце (выданне) нарматыўных прававых актаў.

А калі Вярхоўны Суд Рэспублікі Беларусь і Вышэйшы Гаспадарчы Суд Рэспублікі Беларусь з'яўляюцца органамі судовай улады, якая ажыццяўляецца незалежна ад заканадаўчай і выканаўчай улад, уваходзяць у склад судовай сістэмы і ажыццяўляюць правосуддзе ў дакладнай адпаведнасці з заканадаўствам Рэспублікі Беларусь, не з'яўляюцца нарматворчымі органамі ў сэнсе Закона Рэспублікі Беларусь «Аб нарматыўных прававых актах Рэспублікі Беларусь», не займаюцца навуковай і арганізацыйнай дзейнасцю па падрыхтоўцы, экспертызе, змяненні, дапаўненні, прыняцці (выданні), тлумачэнні, прыпыненні дзеяння, прызнанні страціўшымі сілу ці адмене нарматыўных прававых актаў, то на якіх падставах пастановы іх пленумаў аднесены да нарматыўных прававых актаў. Уяўляецца, што такіх падстаў не існуе. Таму і пастановы пленумаў гэтых судовых інстанцый заканадаўцам памылкова аднесены да ліку нарматыўных прававых актаў.

Можна выказаць меркаванне наконт таго, чаму ж у Законе Рэспублікі Беларусь «Аб нарматыўных прававых актах Рэспублікі Беларусь» пастановы Пленумаў Вярхоўнага Суда Рэспублікі Беларусь і Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь былі аднесены да ліку нарматыўных прававых актаў. Хутчэй за ўсё таму, што акты гэтых судовых інстанцый згодна з арт. 116 Асноўнага Закона краіны правяраюцца Канстытуцыйным Судом Рэспублікі Беларусь на іх

адпаведнасць Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь. У сваю чаргу Канстытуцыйны Суд Рэспублікі Беларусь мае права правяраць на адпаведнасць Канстытуцыі толькі нарматыўныя акты, якія з’яўляюцца крыніцамі дзеючага беларускага права. Таму, магчыма, заканадаўца палічыў, што калі пастановы пленумаў гэтых судовых інстанцый не аднесці да ліку нарматыўных прававых актаў, то ўзнікла б лагічная супярэчнасць паміж Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь і Законам Рэспублікі Беларусь «Аб нарматыўных прававых актах Рэспублікі Беларусь» – на якой падставе гэтыя акты Канстытуцыйны Суд можа правяраць на прадмет іх адпаведнасці Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, калі яны не з’яўляюцца нарматыўнымі прававымі актамі?

Разам з тым разглядаемая праблема магла б быць вырашана іншым шляхам. Справа ў тым, што Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь, як ужо адзначалася, выкарыстоўвае паняцце (тэрмін) «нарматыўныя акты», а ў Законе Рэспублікі Беларусь «Аб нарматыўных прававых актах Рэспублікі Беларусь» ужываецца зусім іншае паняцце (тэрмін) – «нарматыўны прававы акт». Пры знешнім падабенстве гэтых тэрмінаў і паняццяў паміж імі не існуе тоеснасці⁴. Зразумела, што паняцце «нарматыўныя прававыя акты» ахопліваецца паняццем «нарматыўныя акты». У гэтых умовах найперш паўстае пытанне аб паняцці (тэрміне), якое б адэкватна абазначала пастановы Пленума Вярхоўнага Суда Рэспублікі Беларусь і Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь, цалкам адпавядала духу і літары Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь і якое можна было б выкарыстоўваць як на дактрынальным узроўні, так і ў дзеючым заканадаўстве. У якасці варыянтаў можна прапанаваць наступныя паняцці (тэрміны) – «нарматыўныя акты Пленума Вярхоўнага Суда Рэспублікі Беларусь у форме пастаноў» (ці «пастановы (нарматыўныя акты) Пленума Вярхоўнага Суда Рэспублікі Беларусь»), альбо «нарматыўныя акты Пленума Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь у форме пастаноў» (ці «пастановы (нарматыўныя акты) Пленума Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь»).

І тады разглядаемая праблема вырашаецца ў наступным парадку.

Пастановы Пленума Вярхоўнага Суда Рэспублікі Беларусь і Пленума Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь прызнаюцца нарматыўнымі актамі ў сэнсе Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь і ў поўнай дакладнасці з арт. 116 Асноўнага Закона могуць разглядацца Канстытуцыйным Судом Рэспублікі Беларусь на іх адпаведнасць Канстытуцыі, іншым нарматыўным актам больш высокай юрыдычнай

сілы. У такім разе з арт. 2 Закона Рэспублікі Беларусь «Аб нарматыўных прававых актах Рэспублікі Беларусь» можна выключыць пастановы Пленумаў Вярхоўнага Суда і Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь з ліку нарматыўных прававых актаў. І, наадварот, у адпаведных артыкулах законаў Рэспублікі Беларусь «Аб судаўладкаванні і статусе суддзяў у Рэспубліцы Беларусь» і «Аб гаспадарчых судах Рэспублікі Беларусь» можна было б выкарыстаць прапануемыя паняцці (тэрміны).

Так, напрыклад, арт. 49 Закона «Аб судаўладкаванні і статусе суддзяў у Рэспубліцы Беларусь» можна было б выкласці ў наступнай рэдакцыі: «Пленум Вярхоўнага Суда Рэспублікі Беларусь: разглядае матэрыялы абагульнення судовай практыкі і судовай статыстыкі і выдае ў адпаведнасці з Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь нарматыўныя акты ў форме пастаноў, у якіх дае судам растлумачэнні па пытаннях прымянення заканадаўства Рэспублікі Беларусь, якія ўзнікаюць пры разглядзе судовых спраў»; ... і далей – па тэксту. Цалкам магчымы і такі варыянт: «Пленум Вярхоўнага Суда Рэспублікі Беларусь: разглядае матэрыялы абагульнення судовай практыкі і судовай статыстыкі і выдае ў адпаведнасці з Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь пастановы (нарматыўныя акты), у якіх дае судам растлумачэнні па пытаннях прымянення заканадаўства Рэспублікі Беларусь, якія ўзнікаюць пры разглядзе судовых спраў».

Адпаведна, п. 2 арт. 15 Закона Рэспублікі Беларусь «Аб гаспадарчых судах Рэспублікі Беларусь», у якім ідзе размова аб паўнамоцтвах Пленума Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь, можна было б выкласці так: «...разглядае матэрыялы вывучэння і абагульнення практыкі вырашэння гаспадарчых (эканамічных) спрэчак, судовай статыстыкі і выдае ў адпаведнасці з Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь нарматыўныя акты ў форме пастаноў (нарматыўных актаў), у якіх дае гаспадарчым судам растлумачэнні па пытаннях прымянення заканадаўства ў сферы прадпрымальніцкай і іншай гаспадарчай (эканамічнай) дзейнасці на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь».

Разам з тым для высвятлення месца актаў судовай улады ў сістэме крыніц сучаснага беларускага права важна мець на ўвазе і тое, што ў пастановах Пленумаў Вярхоўнага Суда і Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь можа абагульняцца судовае практыка і судовае статыстыка, якія складаюцца пры прымяненні судовымі інстанцыямі краіны не толькі нарматыўных прававых актаў, але і

іншых крыніц сучаснага беларускага права – дагавора нарматыўнага зместу ўнутрыдзяржаўнага і міжнароднага характару, прававых звычайў і г. д.

Такім чынам, нарматыўныя акты вышэйшых судовых інстанцый Рэспублікі Беларусь «завязваюцца» на іншыя крыніцы дзеючага права, без існавання якіх яны губляюць свой сэнс. Спецыфіка гэтых нарматыўных актаў якраз і зводзіцца да таго, што яны адначасова інтэрпрэтуюць нейкія крыніцы права і абагульняюць судовую практыку і судовую статыстыку⁵. Гэта значыць, што яны выконваюць адначасна дзве неад’емныя для гэтых актаў функцыі – інтэрпрэтацыя іншых крыніц права на падставе абагульнення судовай практыкі і судовай статыстыкі і абагульненне судовай практыкі і судовай статыстыкі шляхам інтэрпрэтацыі іншых крыніц права. Ніводная з гэтых функцый не можа быць ажыццёўлена сама па сабе без выканання другой. Толькі адначасовае іх ажыццяўленне забяспечвае (гарантуе) нарматыўны характар актаў вышэйшых судовых інстанцый, іх абавязковасць для органаў судовай улады, іншых дзяржаўных органаў (службовых асоб) і грамадзян.

З другога боку, паколькі нарматыўныя акты вышэйшых судовых інстанцый «завязваюцца» на іншыя крыніцы сучаснага беларускага права, то гэты факт, па-першае, з’яўляецца дадатковым аргументам на карысць зробленай намі высновы аб памылковасці іх аднясення да ліку нарматыўных прававых актаў і, па-другое, дазваляе зрабіць выснову аб тым, што іх увогуле нельга аднастайна адносіць да ліку тых ці іншых самастойных відаў крыніц сучаснага беларускага права – нарматыўных прававых актаў, дагавора нарматыўнага зместу, прававога прэцэдэнта і г. д.

Якое ж месца займаюць пры такім падыходзе (такой класіфікацыі) акты (пастановы) Пленумаў Вярхоўнага Суда і Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь у сістэме крыніц права?

Няма сумненняў наконт таго, што яны ўтрымліваюць агульна-абавязковыя правілы паводзін, разлічаны на нявызначанае кола асоб і неаднаразовае прымяненне, з’яўляюцца абавязковымі для выканання судамі, іншымі органамі і службовымі асобамі, якія прымяняюць нарматыўныя прававыя акты ці іншыя крыніцы права, гэта значыць маюць нарматыўны характар і адносяцца да крыніц сучаснага беларускага права⁶. Можна выказаць меркаванне, што пастановы Пленумаў Вярхоўнага Суда і Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь з’яўляюцца адным з падвідаў крыніц сучаснага беларускага

права, разнавіднасцю нарматыўных актаў у сэнсе Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь – нарматыўнымі актамі судовай улады. Пры гэтым пастановы Пленумаў Вярхоўнага Суда Рэспублікі Беларусь і Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь складаюць самастойны падвід (самастойную падсістэму) крыніц сучаснага беларускага права. Яны не ўваходзяць у склад нарматыўных прававых актаў, як дарэчы і ў склад іншых відаў крыніц беларускага права, як унутрыдзяржаўнага, так і міжнароднага права. Важна падкрэсліць і тое, што іх месца ў сістэме крыніц сучаснага беларускага права, а значыць, і юрыдычная сіла вызначаюцца месцам і юрыдычнай сілай тых крыніц права, адносна дзеяння і прымянення якіх судовымі ўстановамі Рэспублікі Беларусь, Пленуамі Вярхоўнага Суда і Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь была абагульнена судовая практыка і судовая статыстыка.

Такім чынам, юрыдычную сілу нарматыўных актаў гэтых органаў судовай улады нельга вызначыць аднастайна, бо яна мае «рухомы характар». У адных выпадках юрыдычная сіла нарматыўных актаў Пленумаў Вярхоўнага Суда і Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь можа быць, напрыклад, вызначана праз юрыдычную сілу Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, калі абагульняецца судовая практыка і судовая статыстыка непасрэднага прымянення судовымі інстанцыямі краіны пэўнай нормы Асноўнага Закона краіны. Калі ж, напрыклад, абагульняецца судовая практыка і судовая статыстыка прымянення дэкрэта і ўказа Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, то найпрост юрыдычная сіла нарматыўных актаў вышэйшых судовых інстанцый азначаецца праз юрыдычную сілу дэкрэта і ўказа Прэзідэнта краіны. Юрыдычная сіла нарматыўных актаў вышэйшых судовых інстанцый можа вызначацца і праз юрыдычную сілу іншых крыніц сучаснага беларускага права, напрыклад, праз вызначэнне месца і юрыдычнай сілы ратыфікаванага міжнароднага дагавора Рэспублікі Беларусь у сістэме крыніц права.

На наш погляд, нарматыўныя акты судовай улады можна разглядаць у якасці неабходных дапаўненняў да самастойных крыніц сучаснага беларускага права, пэўнай «мадыфікацыяй» існуючых крыніц права, без якіх немагчыма належная рэалізацыя і прымяненне самастойных крыніц сучаснага беларускага права. Разам з тым нельга найпрост вырашыць ніводнае юрыдычнае пытанне, спасылаючыся толькі на нарматыўныя акты судовай улады. І больш таго, паколькі ў нарматыўных актах вышэйшых судовых інстанцый інтэрпрэтуюцца

як крыніцы нацыянальнага, так міжнароднага права, то іх нельга аднастайна адносіць толькі да ліку крыніц унутрыдзяржаўнага беларускага права і лічыць самастойным падвідам гэтага віду крыніц сучаснага беларускага права.

У юрыдычным механізме рэгулявання грамадскіх адносін яны, хутчэй за ўсё, складаюць самастойны элемент (звяно) нарматыўнай асновы і іх галоўным прызначэннем з'яўляецца адаптацыя агульных правілаў паводзін, якія замацаваны ў нормах права, да рэальных грамадскіх адносін без змены ці нарматыўнага тлумачэння дзеючых крыніц права. Але гэта такая адаптацыя, якая адбываецца шляхам абагульнення судовай практыкі і судовай статыстыкі. Такім чынам, правапалажэнні, якія змяшчаюцца ў пастановах Пленумаў Вярхоўнага Суда і Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь, з'яўляюцца адначасова адаптацыяй норм права да рэальных грамадскіх адносін.

Не сама па сабе судовая практыка складае мадыфікаваную крыніцу права, а замацаваныя ў пастановах пленумаў вышэйшых судовых інстанцый у форме (выглядзе) правапалажэнняў вынікі абагульнення судовай практыкі і судовай статыстыкі. Таму памылковымі з'яўляюцца высновы аб аднясенні судовай практыкі да асобнага віду крыніц права. Судовая практыка і судовая статыстыка могуць абагульняцца і іншым чынам, напрыклад у форме навуковых каментарыяў да дзеючых крыніц права ці асобных норм права. Але такое абагульненне, па-першае, не мае абавязковага (нарматыўнага) характару, па-другое, не выконвае ролі па адаптацыі норм права да рэальных грамадскіх адносін, па-трэцяе, не ажыццяўляецца вышэйшымі судовымі інстанцыямі краіны. Толькі арганічнае спалучэнне трох акрэсленых прымет дае ўяўленне аб прававой прыродзе пастаноў пленумаў вышэйшых судовых інстанцый і характарызуе іх у якасці мадыфікаванай крыніцы сучаснага беларускага права.

Судовая практыка, безумоўна, можа прывесці да фарміравання прававога звычая – нейкага агульнага правіла паводзін прававога характару, якое не знайшло свайго замацавання ў правапалажэннях пастаноў Пленумаў Вярхоўнага Суда і Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь, але выкарыстоўваецца судовымі ўстановамі Рэспублікі Беларусь у якасці агульнаабавязковага правіла. Праўда, такая сітуацыя мае найбольш гіпатэтычны, а не рэальны характар.

Мадыфікацыі дзеючых крыніц права, іх віды, прававая прырода, прычыны іх існавання ў прававой сістэме, значэнне і месца ў

механізме прававога рэгулявання грамадскіх адносін, стасаванне мадыфікаваных крыніц права з асноўнымі і дадатковымі крыніцамі права – вось далёка не поўны пералік тых праблем, якія яшчэ павінны быць даследаваны беларускай юрыдычнай навукай.

Суды ў Рэспубліцы Беларусь згодна з арт. 112 Канстытуцыі ажыццяўляюць правасуддзе на падставе Канстытуцыі і прынятых у адпаведнасці з ёй нарматыўных актаў. Як вядома, неабходным атрыбутам прымянення права, у тым ліку пры ажыццяўленні правасуддзя, з'яўляецца тлумачэнне прымяняемых норм права. Таксама вядома, што растлумачэнне, якое ажыццяўляецца судамі, можа быць казуальным альбо нарматыўным.

Што тычыцца казуальнага тлумачэння, то правам на яго валодаюць усе судовыя інстанцыі Рэспублікі Беларусь падчас разгляду канкрэтных спраў. Разам з тым у п. 2 арт. 15 Закона Рэспублікі Беларусь «Аб гаспадарчых судах у Рэспубліцы Беларусь» сказана, што растлумачэнні Пленума Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь па пытаннях прымянення заканадаўства ў сферы прадпрымальніцкай і іншай гаспадарчай (эканамічнай) дзейнасці на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь пры разглядзе матэрыялаў вывучэння і абагульнення практыкі вырашэння гаспадарчых (эканамічных) спрачак, судовай статыстыкі *даюцца ў парадку судавага тлумачэння* (выдзелена мною. – М. С.)⁷. У той жа самы час у Законе Рэспублікі Беларусь ад 13 студзеня 1995 г. «Аб судаўладкаванні і статусе суддзяў у Рэспубліцы Беларусь» падобная фармуліроўка адсутнічае. Згодна з арт. 49 дадзенага закона Пленум Вярхоўнага Суда Рэспублікі Беларусь разглядае матэрыялы абагульнення судовай практыкі і судовай статыстыкі і дае судам растлумачэнні па пытаннях прымянення заканадаўства Рэспублікі Беларусь, якія ўзнікаюць пры разглядзе судовых спраў⁸.

Узнікае пытанне, што азначае выдзелены выраз у Законе «Аб гаспадарчых судах у Рэспубліцы Беларусь»?

Ён не можа азначаць права Пленума Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь на казуальнае тлумачэнне, бо ў такім разе яно было б бессэнсоўным. Не можа ён азначаць і права Пленума Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь на афіцыйнае нарматыўнае тлумачэнне дзеючага заканадаўства Рэспублікі Беларусь, таму што Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь не надзяліла ніводную судовую інстанцыю такім правам. Калі ўсё ж настойваць на тым, што разглядаемы выраз азначае права Пленума Вышэйшага Гаспадарчага

Суда менавіта на афіцыйнае нарматыўнае тлумачэнне дзеючага заканадаўства Рэспублікі Беларусь, то прыйшлося б прызнаць, што Пленум Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь мае права даваць афіцыйнае нарматыўнае тлумачэнне дзеючага заканадаўства, у той час як ні Вярхоўны Суд, ні Канстытуцыйны Суд такім правам не валодаюць. І больш таго, узнікла б пытанне аб адпаведнасці п. 2 арт. 15 Закона Рэспублікі Беларусь «Аб гаспадарчых судах у Рэспубліцы Беларусь» Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь.

У гэтым сэнсе выраз «у парадку судовага тлумачэння», які выкарыстоўваецца ў Законе Рэспублікі Беларусь «Аб гаспадарчых судах у Рэспубліцы Беларусь», азначае такое тлумачэнне, якое ажыццяўляецца з захаваннем пэўнай працэдуры (хутчэй за ўсё, пэўнай працэдуры, якая ўласціва менавіта судам) разгляду пытанняў на Пленуме Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь, а сам выраз (само правіла) мае не матэрыяльна-прававы, а працэсуальна-прававы (працэдурны) характар.

У святле выказаных меркаванняў аб месцы пастаноў Пленума Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь у сістэме крыніц сучаснага беларускага права і прапаноў аб удакладненні рэдакцыі п. 2 арт. 15 Закона Рэспублікі Беларусь «Аб гаспадарчых судах у Рэспубліцы Беларусь» існуючая зараз фармулёўка ў дадзеным законе, калі зыходзіць з таго, што заканадаўца меў усё ж на ўвазе менавіта матэрыяльна-прававы яе змест, губляе сваё значэнне, паколькі пастановы Пленума Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь, у якіх абагульняюцца судовая практыка і судовая статыстыка, адносяцца згодна з духам і літарай Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь да крыніц сучаснага беларускага права.

¹ Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. 2005. № 179. 2/1152.

² Там же. 2002. № 128. 2/894.

³ Там же. 2005. № 175. 1/1144.

⁴ У тэорыі права паміж тэрмінамі «нарматыўны акт» і «нарматыўны прававы акт» заўсёды праводзілася мяжа. Нарматыўным актам, напрыклад, з'яўляюцца і статуты пэўнай палітычнай партыі і грамадскай арганізацыі, у якіх утрымліваюцца правілы паводзін (нормы), якія маюць абавязковае значэнне для тых асоб, што ўваходзяць у склад палітычных партый ці грамадскіх арганізацый. Але яны не лічацца нарматыўнымі прававымі актамі, таму што не ўтрымліваюць норм права. Канстытуцыя ж Рэспублікі Беларусь надае тэрміну «нарматыўны» выключна прававы характар, г. зн. выкарыстоўвае яго ў больш вузкім сэнсе слова,

чым гэта прынята лічыць у тэорыі права. Тэрмінам «нарматыўны» ў Канстытуцыі абазначаюцца толькі акты, у якіх утрымліваюцца нормы права, агульнаабавязковыя правілы паводзін, якія разлічаны на нявызначанае кола асоб і неаднаразовае прымяненне. Пры больш шырокім тлумачэнні тэрміна «нарматыўны», як гэта, напрыклад, прынята лічыць у агульнай тэорыі права, аказалася б, што Канстытуцыйны Суд Рэспублікі Беларусь упаўнаважаны разглядаць на адпаведнасць Канстытуцыі нарматыўныя акты палітычных партый, грамадскіх арганізацый і г. д.

⁵ У беларускай юрыдычнай навуцы найбольш грунтоўна і ўсебакова прававую прыроду пастаноў Пленумаў Вярхоўнага Суда Рэспублікі Беларусь даследавала прафесар В. М. Бібіла. Глядзі, напрыклад, яе працы: *Бібіло В. Н.* Правотворчество судей при осуществлении правосудия // Судовы веснік. 1997. № 3; *Бібіло В. Н.* Роль Пленума Верховного Суда Республики Беларусь в совершенствовании судебной практики // Судовы веснік. 1998. № 3; *Бібіло В. Н.* Воздействие судебной практики на правосудие по уголовным делам // Выбраныя навуковыя працы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта: У 7 т. Т. 3: Юрыспрудэнцыя. Эканоміка. Міжнародныя адносіны. Мінск, 2001. С. 124–139.

⁶ Для абзначэння тых нарматыўных палажэнняў, якія фармулююцца ў пастановах Пленумаў Вярхоўнага Суда і Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь, цалкам прымальным можна лічыць паняцце (тэрмін) «правапалажэнне». Правапалажэнне, якое ствараецца Пленумамі вышэйшых судовых інстанцый, у адрозненне ад прэцэдэнта фарміруецца не пры разглядзе канкрэтнай судовай справы, а шляхам аналізу і абагульнення судовай практыкі па шэрагу спраў, судовай статыстыкі і на падставе ўжо дзеючых норм права ў мэтах іх «адаптацыі» да рэчаіснасці шляхам своеасаблівай дэталізацыі і канкрэтызацыі і, як вядома, падзяляе іх лёс пры змене ці адмене норм права. Прычым абагульненне правапрымяняльнай практыкі, у тым ліку судовай, не можа выходзіць за межы дзеяння існуючага пазітыўнага права і робіцца на яго падставе. Правапалажэнне ж, якое створана судовымі інстанцыямі пры запаўненні прабелаў у пазітыўным праве шляхам аналогіі права і аналогіі закона пры разглядзе асобнай канкрэтнай справы, якая ўзнікла ў сферы дзеяння права, якраз і набліжаецца да «класічных» параметраў прэцэдэнта, бо яно ствараецца пры разглядзе асобнай канкрэтнай справы (як, дарэчы, і ў сям'і агульнага права), па пытаннях, якія не ўрэгуляваны нормамаі дзеючага права, папярэднічае нормамаі стагуннага права (за выключэннем прэцэдэнта тлумачэння) і яго лёс пасля стварэння пагрэбных нормаў (ліквідацыі прабелаў) зусім не такі, як лёс правапалажэння, што ствараецца Пленумамі вышэйшых судовых інстанцый. Яно можа і надалей дзейнічаць, праўда, ужо ў якасці дадатковай крыніцы права і пры ўмове, што не ўвесь яго змест знайшоў замацаванне ў нормамаі пазітыўнага права.

⁷ Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. 2005. № 175. 1/1144.

⁸ Ведамасці Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь. 1995. № 11. Ст. 120.

Поступила 5 мая 2006 г.